

FARZANDLIKKA Olish INSTITUTIDA BOLANING ENG USTUN MANFAATLARINI TA'MINLASH: MILLIY QONUNCHILIK VA SUD- HUQUQIY YONDASHUV

Mualliflar: Buxoro viloyati sudi sudyasi

A. Sharipov.

Fuqarolik ishlari bo'yicha

Buxoro tumanlararo sudi sudyasi

F. Komiljonov.

Annotatsiya: Ushbu maqolada farzandlikka olish institutida bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlashning milliy qonunchilik va sud amaliyotidagi dolzarb masalalari, O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi normalari hamda xalqaro standartlar qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: farzandlikka olish, bolaning eng ustun manfaatlari, Oila kodeksi, sud amaliyoti, vasiylik va homiylik organlari, xalqaro huquq, maxfiylik.

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные вопросы обеспечения наилучших интересов ребенка в институте усыновления, нормы Семейного кодекса Республики Узбекистан и судебная практика в сравнении с международными стандартами.

Ключевые слова: усыновление, наилучшие интересы ребенка, Семейный кодекс, судебная практика, органы опеки и попечительства, международное право, конфиденциальность.

Abstract: This article analyzes the pressing issues of ensuring the best interests of the child in the institution of adoption, the norms of the Family Code of the Republic of Uzbekistan, and judicial practice in comparison with international standards.

Keywords: adoption, best interests of the child, Family Code, judicial practice, guardianship authorities, international law, confidentiality.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida oila, onalik, otalik va bolalikni muhofaza qilish davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu tamoyil yangilangan Konstitutsiyamizning 76-78-moddalarida ham o'zining mustahkam ifodasini topgan [1, B. 12]. Farzandlikka olish instituti oilasiz qolgan bolalarni jamiyatda har tomonlama barkamol, ma'naviy hamda moddiy jihatdan xavfsiz muhitda tarbiyalanishini ta'minlaydigan eng samarali va ustuvor huquqiy shakldir. Ma'lumki, BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasining 3-moddasi talabiga ko'ra, davlat va jamiyat tomonidan amalga oshiriladigan barcha harakatlarda bolaning eng ustun manfaatlarini (the best interests of the child) asosiy mezon sifatida e'tiborga olinishi shart [2, B. 45]. Milliy qonunchiligimizda farzandlikka olish jarayonini tartibga soluvchi qoidalar O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi hamda fuqarolik protsessual qonunchiligi bilan mustahkamlangan bo'lsa-da, amaliyotda bolaning individual manfaatlarini baholash, farzandlikka oluvchilarning moddiy va ma'naviy tayyorgarligini xolis aniqlash va sudgacha bo'lgan jarayonlarda vasiylik organlarining faoliyatida qator muammolar va bo'shliqlar saqlanib qolmoqda [3, B. 102]. Farzandlikka olish to'g'risidagi qaror faqat rasmiy hujjatlar to'plamiga emas, balki bolaning kelajakdagi taqdiri, psixologik holati va uning shaxs sifatida shakllanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadigan sud hukmiga asoslanadi. Shu sababli, milliy sub'ektiv yondashuvlarni xalqaro huquqiy standartlar va sud amaliyoti natijalari bilan mutanosiblashtirish hamda huquqiy kafolatlarni kuchaytirish ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Farzandlikka olish institutida bolaning huquqlari va ustun manfaatlarini ta'minlash masalalari doimiy ravishda fuqarolik va oila huquqi bo'yicha taniqli olimlar hamda amaliyotchi mutaxassislar e'tiborida bo'lib kelgan. Xususan, H.R.Rahmonqulov va I.B.Zokirov kabi fuqarolik huquqshunoslari o'z tadqiqotlarida farzandlikka olishning huquqiy oqibatlari va farzandlikka oluvchilar hamda olinganlar o'rtasidagi mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini atroflicha yoritganlar [4, B. 78]. Shuningdek, Oila huquqi sohasidagi tadqiqotchi

O.A.Yaqubov o'z ishlarida vasiylik va homiylik organlarining farzandlikka olish jarayonidagi protsessual o'rni hamda ularning xulosalari qanchalik asoslangan bo'lishi lozimligi haqida alohida to'xtalgan [3, B. 105]. Xalqaro darajada esa BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tomonidan berilgan Umumiy sharhlar va Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudining sud pretsedentlari bolaning eng ustun manfaatlarini belgilashda xalqaro standartlarni shaffof qo'llash imkonini beradi [2, B. 50].

Tadqiqotda ilmiy bilishning mantiqiy, tizimli-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, statistik hamda deduktiv metodlaridan keng foydalanildi. Qiyosiy-huquqiy metod yordamida O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi normalari rivojlangan xorijiy mamlakat qonunchiligi va xalqaro konvensiyalar talablari bilan qiyoslandi. Tizimli-huquqiy va statistik metodlar sud amaliyoti materiallarini hamda fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar tomonidan ko'rib chiqilgan farzandlikka olishga doir ishlarni raqamlar asosida tahlil qilishga xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 151-moddasiga muvofiq, farzandlikka olishga faqat voyaga yetmagan bolalarga nisbatan va faqat ularning manfaatlarini uchun yo'l qo'yiladi [1, B. 88]. Amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, sudlar tomonidan farzandlikka olish to'g'risidagi arizalarni ko'rishda "bolaning eng ustun manfaati" tushunchasi ba'zan tor doirada, ya'ni faqat farzandlikka oluvchilarning moddiy ta'minoti va uy-joy sharoitiga qarab baholanmoqda. Vaholanki, bolaning ma'naviy-ruhiy rivojlanishi, uning muayyan muhitga ko'nikish darajasi hamda Oila kodeksining 156-moddasiga binoan 10 yoshga tolga bolaning shaxsiy roziligini inobatga olish shartliligi amaliyotda yetarlicha chuqur o'rganilmaydi [5, B. 34]. Sud-huquqiy amaliyotni umumlashtirish shuni ko'rsatdiki, fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarda farzandlikka olish bilan bog'liq nizolar va arizalarni ko'rish ko'rsatkichlari yil sayin ortib bormoqda, biroq ayrim holatlarda tayyorlangan xulosalar va taqdim etilgan hujjatlarning yuzaki tavsifi natijasida keyinchalik farzandlikka olishni bekor qilish holatlari uchramoqda. Belowda so'nggi yillardagi sud amaliyotiga doir statistik ma'lumotlar va qonunchilikdagi asosiy mezonlar jadvallarda keltirilgan.

1-jadval.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarida farzandlikka olishga doir ko'rib chiqilgan ishlar ko'rsatkichlari (2022–2024-yillar)

Yilla	Keli b tushgan arizalar soni	Qanoatlantirilga n arizalar soni	Ra d etilgan arizalar soni	Beko r qilingan farzandlikk a olish qarorlari
2022 -yil	4,21 0	3,850	280	80
2023 -yil	4,56 0	4,120	310	130
2024 -yil	4,89 0	4,380	360	150

Manba: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi statistik ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi [5, B. 38].

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, farzandlikka olish bo'yicha arizalarning o'sishi bilan birga, farzandlikka olishni bekor qilish holatlarining ko'payishi kuzatilmoqda. Bunga asosan vasiylik va homiylik organlari tomonidan farzandlikka oluvchi shaxslarning psixologik tayyorgarligi va bolaga munosabati sudgacha bo'lgan bosqichda to'liq tekshirilmaganligi sabab bo'lmoqda. Shu munosabat bilan, milliy qonunchiligimizni bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlash doirasida xalqaro standartlar bilan solishtirish zarurati tug'iladi.

2-jadval.

Farzandlikka olishda bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlash mezonlarining milliy va xalqaro huquqiy manbalardagi taqqoslanishi

Baholash mezonlari	Milliy qonunchilik (Oila kodeksi) [1]	Xalqaro standartlar (BMT Konvensiyasi va Haaqa Konvensiyasi) [2, 6]
Bolaning fikrini eshitish	10 yoshga to'lganda majburiy rozilik olinadi (156-modda).	Bolaning yoshi va yetuklik darajasiga qarab har qanday yoshda fikri inobatga olinadi.
Psixologik ekspertiza	Qonunda nazarda tutilmagan, faqat tibbiy ko'rik mavjud.	Farzandlikka oluvchilar va bola o'rtasida psixologik moslashuvchanlik diagnostikasi shart.
Sudgacha monitoring	Vasiylik organlari o'rganishi bilan cheklanadi.	Ixtisoslashtirilgan ijtimoiy-psixologik xizmatlar mustaqil baholash o'tkazadi.
Maxfiylikni saqlash	Farzandlikka olish siri jinoyat qonunchiligi bilan qo'riqlanadi (153-modda).	Bolaning o'z kelib chiqishini bilish huquqi va ustun manfaatlarini o'rtasidagi muvozanat ta'minlanadi.

Sud-huquqiy yondashuv shuni ko'rsatadiki, amaldagi Oila kodeksida farzandlikka oluvchi shaxslarga qo'yiladigan talablar asosan ularning yoshi, muomala layoqati, sudlanmaganligi va daromadi bilan cheklanadi. Vaholanki, bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlash uchun bo'lajak ota-onalarning psixologik emotsional tayyorgarligi hamda oiladagi ma'naviy muhit eng birinchi o'ringa chiqishi lozim. Shuningdek, sudlar tomonidan farzandlikka olish to'g'risida hal qiluv qarori chiqarilgandan so'ng bolaning yangi oiladagi ahvolini keyingi monitoring qilish mexanizmlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

XULOSA

Tadqiqot natijasida farzandlikka olish institutida bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlash yuzasidan quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 151-moddasiga "bolaning eng ustun manfaati" tushunchasining aniq huquqiy mezoni va mazmunini belgilovchi qo'shimchalar kiritish zarur. Bu mezonlar bolaning jismoniy, ruhiy, ma'naviy rivojlanishi, uning fikri hamda ma'lum bir muhitga ko'nikish qobiliyatini o'z ichiga olishi kerak.

Ikkinchidan, fuqarolik protsessual qonunchiligiga farzandlikka olish to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishda majburiy tartibda professional oilaviy-psixologik ekspertiza tayinlash amaliyotini joriy etish lozim. Bu farzandlikka oluvchilar va bola o'rtasidagi emotsional bog'liqlik hamda psixologik moslashuvchanlikni aniq baholash imkonini beradi.

Uchinchidan, vasiylik va homiylik organlarining vakolatlarini isloh qilish, sudga taqdim etiladigan xulosalarni tayyorlashda faqatgina moddiy sharoitlarni tekshirish bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy xizmatlar xodimlarining mustaqil va atroflicha tahlilini ta'minlash talab etiladi.

To'rtinchidan, Oila kodeksiga farzandlikka olingan bolalarning keyingi hayoti va rivojlanishini kamida 3 yil davomida monitoring qilib borish bo'yicha aniq normalarni va mas'ul organlar javobgarligini kiritish lozim. Bu sud qarori chiqarilgandan keyin bolaga nisbatan salbiy holatlar yuzaga kelishining va farzandlikka olish bekor qilinishining oldini oladi.

Beshinchidan, Oila kodeksining 156-moddasidagi bolaning fikrini eshitish qoidasini takomillashtirib, 10 yosh belgisini qat'iy chegara sifatida emas, balki bolaning aqliy va ruhiy yetuklik darajasidan kelib chiqib, yoshroq bolalarning ham fikrini psixolog hamrohligida inobatga olish amaliyotini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Albatta, ushbu taklif qilingan huquqiy va amaliy islohotlarning amalga oshirilishi milliy qonunchiligimizni xalqaro huquq normasi va BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi standartlariga yanada yaqinlashtiradi, eng

muhammi, farzandlikka olingan har bir bolaning baxtli, xavfsiz hamda barkamol oilaviy muhitda ulg'ayishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 224 b.
2. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi. – Toshkent: Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz, 2019. – 64 b.
3. Yaqubov O.A. Oila huquqi: Darslik. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021. – 310 b.
4. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi: Darslik. 1-qism. – Toshkent: Sharq, 2019. – 480 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining sud amaliyoti tahlili axborotnomasi. – Toshkent: Oliy sud, 2024. – 112 b.
6. Haaqa xalqaro xususiy huquq konferensiyasining Bolalarni himoya qilish va bolalarni farzandlikka olish bo'yicha hamkorlik to'g'risidagi Konvensiyasi. – Jeneva: BMT nashri, 1993. – 45 b.